

נחמוני נחמוני עמי

נְחֻמוּ נְחֻמוּ עַמִּי יֵאמֶר אֱלֹהֵיכֶם: (ישעיהו פרק מ פסוק א).¹

ספר אבודרהם סדר הפרשיות וההפטרות²

ואומר במדרש על דרך צחות, כי תקנו לומר בתחילת הפטרות הנחמות "נחמו נחמו עמי" כלומר, שהקב"ה אמר לנביאים: "נחמו נחמו עמי". על זה משיבה כנסת ישראל: "ותאמר ציון עזבני ה'". כלומר, איני מתפייסת מנחמת הנביאים. ואומר ... "ענייה סוערה לא נוחמה", כלומר הנביאים חוזרין ואומרים לפני הקב"ה: הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומין שלנו. על זה חוזר הקב"ה ואומר: "אנכי אנכי הוא מנחמכם". ואומר עוד: "רני עקרה לא ילדה" ואומר: "קומי אורי כי בא אורך". על זה משיבה כנסת ישראל: "שוש אשיש בהי" ³. כלומר, עתה יש לי לשוב ולשמוח: "תִּגַּל נַפְשִׁי בְּאֱלֹהֵי כִּי הִלְבִּישְׁנִי בְּגָדֵי יִשְׁשַׁע מְעִיל צְדָקָה יַעֲטֵנִי כְּחֶתָן יִכְהֶן פֶּאֶר וְכַפְלָה תַעֲדָה כְּלִיָּהּ".⁴

נחמת הנביאים - פסיקתא דרב כהנא טז "נחמו"

אמר הקב"ה לנביאים: לכו ונחמו את ירושלים. הלך הושע לנחמה, אמר לה: הקב"ה שלחני אצלך לנחמך. אמרה לו: מה בידך? אמר לה: "אהיה כטל לישראל". אמרה לו: אתמול אמרת לי "הכה אפרים שרשם יבש פרי בל יעשוין" ועכשיו אתה אומר "אהיה כטל לישראל"! לאיזה נאמין, לראשונה או לשנייה? הלך יואל לנחמה, אמר לה: הקב"ה שלחני אצלך לנחמך. אמרה לו: מה בידך? אמר לה: "והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב", אמרה לו: אתמול אמרת לי "הקיצו שיכורים ובכו והלילו כל שותי יין על עסיס כי נכרת מפיהם" ועכשיו אתה אומר כך! לאיזה נאמין, לראשונה או לשנייה?

הלך עמוס לנחמה ... הלך מיכה לנחמה ...

הלך נחום לנחמה ... הלך חבקוק לנחמה ...

הלך צפניה לנחמה ... הלך חגי לנחמה ...

הלך זכריה לנחמה ... הלך מלאכי לנחמה ...⁵

הלכו להם כל הנביאים אצל הקב"ה, ואמרו לו: ריבון העולמים לא קיבלה עליה ירושלים להתנחם.⁶

אמר להם הקב"ה: אני ואתם נלך וננחמה, הוי: "נחמו נחמו עמי".⁷

¹ לאחר שלוש הפטרות של פורענות בימי בין המצרים, כך נפתחת הפטרה הנחמה הראשונה שזכתה לתת את שמה לשבת: שבת נחמו. ולא טענינו בכותרת הדף כששינינו מנחמו לנחמוני, הכל מבואר במדרשים שלהלן.

² ר' דוד ב"ר יוסף אבודרהם חי בספרד במאה ה-14. משערים שהיה תלמידו של ר' יעקב בעל הטורים. ספרו המכונה 'ספר אבודרהם' כולל הלכות, מנהגים ופירושים על התפילה וכן גם פירושים ופסקים מאת פוסקים קדומים. נדפס לראשונה בליסבון שבפורטוגל בתקופת גירוש ספרד, ואח"כ פעמים רבות. לאחרונה נדפס בירושלים תשכ"ג [1963] עם תיקונים רבים על-פי הדפוסים הראשונים וכתבי יד. ממהדורה זו צוטטנו.

³ "שוש אשיש" היא הפטרה שביעית של נחמה בפרשת נצבים (או נצבים וילך) שהיא לעולם שבת שלפני ראש השנה. וגם על כך אפשר ודאי לדרוש "על דרך צחות". ראה רד"ק על פסוק זה בישעיהו סא י. וראה תוספות מסכת מגילה לא ע"ב: "דרך הנחמות להיות הולכות ומשובחות יותר ... ולעולם שוש אשיש באתם נצבים דהיינו שבת שלפני ראש השנה לפי שהוא סוף הנחמות".

⁴ אמירה זו של האבודרהם "על דרך צחות" שוזרת את שבע הפטרות הנחמה, על פי הפסוק הראשון של כל הפטרה, באופן שיוצר דו-שיח בין הקב"ה לעם ישראל, דרך הנביאים. אם יורשה לנו, נסיף צחות משלנו ונאמר שיש כאן לא רק שרשרת חד-כיוונית, אלא מעגל, המתחיל ומסתיים בנחמה הראשונה. "נחמו נחמו עמי" הופך בסוף ל-"נחמוני נחמוני עמי" או "נחמו נחמו עמי", או "נחמו נחמו" האחד את השני, כפי שנראה. הנחמה הראשונה היא גם הנחמה השמינית!

⁵ ועל כל נביא ונביא שוא לומר לכנסת ישראל דברי נחומים, היא עונה לו ומזכירה לו את דברי התוכחות הקשים שאמר. שים לב שבמדרש זה, כל הנביאים הם מתרי עשר, על הסדר שמקובל בספרים שלנו. חסרים יונה ועובדיה. חסרון זה מוסבר במקבילה בפסיקתא רבתי נחמו: "עובדיה נתנבא לאדום, וכן יונה לנינוה". מדוע דווקא נביאים אחרונים? היכן ישעיהו המנחם הגדול? האם אין גם לו דברי תוכחה קשים? בהמשך פסיקתא דרב כהנא ה"ל מובאת רשימה אחרת של נביאים: "אמר ר' חננה בריה דר' אבא: בשמונה מקומות כתוב 'יאמר אלהיכם', כנגד שמונה נביאים שנתנבאו לאחר בית המקדש, ואילו הן: יואל, עמוס, צפניה, חגי, זכריה, ומלאכי, יחזקאל, וירמיה". ישעיהו מת קודם החורבן.

⁶ סיכום חד וחריף של סירוב כנסת ישראל להתנחם מהנביאים מופיע בילקוט שמעוני איכה רמז תתרכא (בעקבות איכה זוטא): "אמר להם הקב"ה לנביאים לכו נחמו ירושלים, כיון שבאו אצלה אמרה להם: כבר עד עכשיו לא מלאו אזני מן התוכחות שהוכחתם אותי ואתם באים לנחמני! - מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה על שבר בת עמי". הניחו לי לנפשי, עזבו אותי לאבלי לבד.

⁷ הכל לכאורה פשוט. הנביאים נכשלים בשליחותם, חוזרים לקב"ה ואז הקב"ה והנביאים ביחד חוזרים ומנחמים את ישראל. אלא שאין הדברים כה פשוטים כפי שנראה בהמשך. אגב, איך מדרש זה מסתדר עם פירושו של אבודרהם?

נחמת האבות - פסיקתא רבתי ל - נחמו נחמו

אמר הקב"ה לאברהם: לך ונחם את ירושלים שמא מקבלת תנחומים ממך. הלך אברהם ואמר: קבלי ממני תנחומים. אמרה לו: היאך אקבל ממך תנחומים שעשיתני כהר, שנאמר: "בהר ה' יראה"⁸. (בראשית כב יד), אמר ליצחק: לך ונחם לירושלים שמא מקבלת תנחומים. הלך יצחק ואמר: קבלי ממני תנחומים. אמרה לו: איך אקבל ממך תנחומים שיצא ממך עשו הרשע ועשאני כשדה⁹, שנאמר: "ויצא עשו השדה" - ובניו שרפוני באש. אמר ליעקב לך ונחם לירושלים וכו'. אמרה לו: היאך אקבל ממך תנחומים ששמתני כלא הייתי שנאמר: "אין זה כי אם בית אלהים"¹⁰. אמר למשה: לך ונחם לירושלים שמא מקבלת תנחומים. הלך ואמר: קבלי ממני תנחומים. אמרה לו: היאך אקבל ממך תנחומים שכתבת עלי קללות וגזירות קשות "מזי רעב ולחומי רשף". מיד שבו כולם ואמרו להקב"ה: לא קבלה ממנו תנחומים, שנאמר "ענייה סוערה לא נוחמה". מיד אמר הקב"ה: עלי לנחם את ירושלים שכך כתבתי "שלם ישלם המבעיר את הבערה". אני הצתיה באש שנאמר "ממרום שלח אש", אני מנחם אותה שנאמר "ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב".

נחמת המקום - פסיקתא רבתי ל - נחמו נחמו

ועתיד הקב"ה לומר לירושלים: קבלי ממני תנחומים, שנאמר: "פתחי לי אחותי". אמרה לו: אינו¹¹ מקבל ממך תנחומים עד שאני ואתה מדברים תוכחות שנאמר "לכה דודי נצא השדה"¹² ... אמרה לפניו: ריבון של עולם מפני מה לא עשית לי כיוסף, שנאמר: "מי יתנך כאח ליי"? יוסף גמלו אותו אחיו רעה ובקשו להורגו, וכשבאו לידו גמלם טובה והוא בעצמו ניחם אותם שנאמר: "וינחם אותם וידבר על לבם" ... חזרה ואמרה לפניו: ריבון של עולם כשנתת תורה לישראל החזרת אותה על כל שבעים אומות ולא קיבלוה עד שקיבלוה ישראל, ועכשיו שקיבלוה תעשה כך? ... מי מודיע עלי לאומות העולם שעשיתי רצונך? יהיו מנאצים ומחרפים אותי ומכלימים אותי ואומרים לי אתם מרדתם באלהיכם ואתם מעלתם בו?¹³

נחמת ישראל - פסיקתא דרב כהנא שם

ר' אבין אמר: [משל] למלך שהיה לו פלטיין ונכנסו שונאים לתוכו ושרפו אתו. מי צריך להתנחם פלטיין או בעל פלטיין? לא בעל פלטיין? כך אמר הקב"ה: בית המקדש ביתי הוא ... מי צריך להתנחם לא אני? הוי: נחמו נחמו עמי - נחמוני נחמוני עמי. ר' אבין אמר חורי (אחרת): [משל] למלך שהיה לו כרם ונכנסו שונאין לתוכו, וקיצצוהו ופיסקוהו. מי צריך להתנחם בתנחומים כרם או בעל הכרם? כך אמר הקב"ה: ישראל כרמי הן ... מי צריך להתנחם, לא אני? הוי: "נחמו נחמו עמי" - נחמוני נחמוני עמי.¹⁴

נחמו האחד את השני - בין אדם לחברו

"ותאמר אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתני" (רות ב יג) ... והרי הדברים קל וחומר, מה אם בועז שדיבר על ליבה של רות דברים טובים דברים נוחמים, נחמה; כשיבוא הקב"ה לנחם את ירושלים על אחת כמה וכמה - "נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם". (פסיקתא דרב כהנא שם).¹⁵

⁸ קורא את הפסוק: "בהר, ה' יראה" (בניגוד לטעמים), היינו שה' הראה את כעסו על ההר, או שה' יתגלה בהר - בלי צורך בבית. ונראה שיש כאן גם רמז לקשר בין העקדה לחורבן הבית. והמאיר עינינו יבורך.

⁹ רומי לפי המסורת מזהה עם אדום (הורדוס?) ואדום הוא עשו. ועניין השדה גם מזכיר את ההר לעיל אצל אברהם וגם את ההתדיינות בין העם לקב"ה - "לכה נצאה השדה" שבהמשך.

¹⁰ על המידה של שלושת האבות: אברהם - הר, יצחק - שדה, יעקב - בית, ראה פסיקתא רבתי פסקא לט "הרנינו" לראש השנה.

¹¹ דיבור בגוף שלישי, כך נראה. וגם חילוף מלשון נקבה לזכר. או שמא, שיבוש המעתיקים?

¹² ראה מסכת עירובין כא עמוד ב שפסוק זה משמש בסיס להתדיינות ארוכה בין עם ישראל לקב"ה.

¹³ המדרש שם מסתיים אמנם במילים: "מיד אמר לה הקב"ה: אני מודיע לאומות העולם מעשה צדקותי וכו'", אך הטון הכללי הוא שלא רק האבות לא הצליחו לנחם את ישראל, אלא כביכול גם הקב"ה לא מצליח. למדרש זה מצטרפים מדרשים רבים אחרים בהם יש לעם ישראל טענות קשות כלפי הקב"ה: "אמר לו ישראל [לקב"ה]: ריבון העולמים, בוא וראה ליוסף. אחר כל הרעות שעשו לו אחיו, הוא עומד ומנחם אותם ומדבר על ליבם, שנאמר: "וינחם אותם יוסף וידבר על ליבם". וכן מדרשים רבים על הפסוק של הפטרת השבוע הבא: "ותאמר ציון עזבני ה'", "ענייה סוערה לא נוחמה" ועוד. ראה דברינו [הנחמה השנייה](#) בפרשת עקב.

¹⁴ נהפכה הקערה על פיה! הנביאים נכשלו, האבות נכשלו, וגם הקב"ה כביכול לא מצליח לנחם את עם ישראל. אז עכשיו עם ישראל הוא זה שצריך לנחם. ניחא במשל הראשון המדבר על פלטיין, בית המקדש. אבל במשל השני המדבר על הכרם, הוא עם ישראל. בעל הכרם הוא הנפגע העיקרי, לא הכרם! ומי צריך לנחם אותו? הכרם!

¹⁵ וכשם שיחסי בעז רות התחילו באמפתיה ונחמה, של זה הגביר מבית לחם אל מול הנכרייה האלמנה שבאה מעבר להרים, והסתיימו בברית הנישואין, כך גם נחמת עם ישראל והקב"ה לא תיעצר בנחמה ואמפתיה, אלא בברית מחודשת. ויש לזכור שהמלך המשיח הוא מבית דוד, זה שנוגד כתוצאה מהקשר של בעז ורות.

"וינחם אותם וידבר על לבם" (בראשית נ כא) - והרי הדברים קל וחומר: ומה יוסף שדיבר דברים רכים על לבם של שבטים, כך ניחמם; לכשיבוא הקב"ה לנחם את ירושלים על אחת כמה וכמה. זהו שכתוב: "נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם". (בראשית רבה ק ט).¹⁶

אמר ר' יסא: מפני מה גלו עשרת השבטים ואחר כך גלה שבט יהודה ובנימין? כדי שיהו מתנחמים אילו מאילו. לפיכך: "נחמו נחמו עמיי". (פסיקתא דרב כהנא שם).¹⁷

"נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם" ואין אתם צריכים לתפילתו של אליהו. (מדרש זוטא שיר השירים (בובר) פרשה ח).¹⁸

שבת שלום
מחלקי המים

¹⁶ זו נחמה שבאה לאחר ריב אחים קשה ואולי לכן 'אנושית' ואמיתית מאד. ראה בהפך המדרש על הבהלה שאחזה באחי יוסף כאשר יוסף מתגלה להם. המרשים על הפסוק: "וְלֹא יִכְלּוּ אָחִיו לְעֹנֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהָלוּ מִפְּנֵיו" (בראשית מה ג), בדברינו [העוד אבי חי](#) בפרשת ויגש. בראשית רבה צג י.

¹⁷ חובתו ומשימתו של עם ישראל לקבץ גלויות ולנחם את השבים מארצות מרחק.

¹⁸ זהו סדרן של נחמות. תחילה נחמה פנימית איש את רעהו. "נחמו נחמו עמיי" – האחד את השני. מכאן נובעת הנחמה לקב"ה. "נחמוני נחמוני עמיי". ואם כך, כביכול אין עוד צורך בנחמת הנביאים והאבות. ומכל הנחמות זו של בועז ורות היא החשובה מכולן שכן היא קשורה לגמילות חסדים. הרבה דרשות נאמרו על הפסוקים: "מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון" (תהלים לו ח), "כי חסד חפצתי ולא זבח" (הושע ו ו). ומכל הדרשות אלה נסיים בזו שקשורה לעניין החורבן והנחמה: "פעם אחת היה רבן יוחנן בן זכאי יוצא מירושלים והיה ר' יהושע הולך אחריו וראה בית המקדש חרב. אמר ר' יהושע: אוי לנו על זה שהוא חרב מקום שמכפרים בו עונותיהם של ישראל. אמר לו: בני אל ירע לך יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה ואיזה זה גמילות חסדים שנאמר כי חסד חפצתי ולא זבח". (אבות דרבי נתן נוסח א פרק ד).